

УДК 159.9: 331.54

DOI: [https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51\(2\).07](https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51(2).07)

Іван ЗАЄЦЬ,

кандидат психологічних наук,

науковий співробітник

ORCID ID: 0000-0002-6259-5519

vanjuha87@ukr.net

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих

імені Івана Зязюна НАПН України

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В УМОВАХ СВІТОВИХ ЗМІН

У статті розглянуто особливості професійної орієнтації в умовах світових змін. З'ясовано актуальність комплексного дослідження та висвітлено методи професійної орієнтації в умовах світових змін; визначено особливості професійної інформації, професійної діагностики, професійної консультації та переорієнтації в умовах світових змін; виокремлено якості, навички та компетенції, що вже сьогодні стають актуальними та будуть такими у майбутньому; окреслено вплив новітніх технологій на ринок праці; наведено професійні сфери та професії, на які протягом наступних років попит знизиться чи збільшиться; вказано пріоритетні сфери та професії для відновлення України.

У роботі доведено актуальність сучасних тенденцій професійної орієнтації в умовах світових змін, а також важливість означених аспектів, що стануть провідними на ринку праці у найближчому майбутньому.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, сучасні навички, умови світових змін.

Ivan ZAIETS,

PhD (Psychol.), Research Associate

ORCID ID: 0000-0002-6259-5519

vanjuha87@ukr.net

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and

Adult Education of the National Academy of

Pedagogical Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

FEATURES OF PROFESSIONAL GUIDANCE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHANGES

The article examines the features of professional orientation in the context of global changes. The relevance of professional orientation in the context of global changes is clarified; methods of professional orientation in the context of global changes. The features of professional information, professional diagnostics, professional consultation, reorientation in the context of global changes are determined; qualities, skills and competencies that are already becoming relevant today and will be so in the future; the impact of new technologies on the labor market; professional areas and professions for which demand will decrease in the coming years, and for which - increase; priority areas and professions for the restoration of Ukraine. The relevance of modern trends in professional orientation in the context of global changes is proven, as well as the importance of the specified aspects that will become leading in the labor market in the near future.

In modern professional diagnostics, it is advisable to focus on the study of the holistic structure of the personality. Today, methods for diagnosing personality traits related to the success of professional activities are gaining special importance. Modern professional counseling as a type of career guidance work is aimed at the issues of professional self-determination, professional formation, and personal development in the chosen profession.

Summarizing the above, we emphasize the importance of modern comprehensive professional orientation. We also note that a professional orientation specialist is an urgent modern necessity, because the issues of conscious professional self-determination, professional self-realization and self-affirmation, the development of professional abilities and competencies, professional career planning, and the competitiveness of an individual in the labor market in the face of global changes are relevant aspects of today in our country.

Keywords: *professional orientation, professional information, professional diagnostics, professional consultation, current skills, conditions of global change.*

Вступ

Актуальність дослідження особливостей професійної орієнтації в умовах світових змін зумовлена впровадженням інноваційних цифрових технологій та технологічної інфраструктури у життя людей, що прискорило трансформацію освітніх процесів, комунікацій, управління персоналом тощо. Зараз в Україні активно почали говорити про створення роботів і автоматизацію повсякденних фізичних дій людини. В наш час вже чимало спеціальностей можна замінити новими технологіями. Види праці, які потребують рутинних, одноманітних дій, поступово передаються автоматичним системам. Дедалі більше професій вимагають від працівників добре розвинутих інтелектуальних і творчих здібностей.

Сучасні соціально-економічні умови вимагають від особистості вміння самостійно й усвідомлено приймати рішення щодо професійного визначення, вибору шляхів отримання освіти та підготовки до професійної діяльності, відповідати за них.

Професійна орієнтація набуває сьогодні великого значення. Вона є важливою соціальною та економічною цінністю, тим резервом, використання якого наша країна по-справжньому ще не почала. Проте ці резерви дійсно великі та не вимагають значних капіталовкладень.

Методи та матеріали

Професійна орієнтація – комплекс науково-обґрунтованих форм, методів і засобів допомоги особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах (Єгорова, Ігнатович..., 2014).

Зважаючи на сутність профорієнтації, в її структурі виокремлюють такі елементи, технологічні складники, що характеризують її функціональний зміст в умовах світових змін: професійну інформацію, професійну діагностику, професійну консультацію, переорієнтацію.

Професійна інформація – система заходів щодо накопичення і розповсюдження відомостей про зміст, перспективи та вимоги сучасних професій, форми й умови оволодіння різними спеціальностями, можливості професійно-кваліфікаційного зростання, стан і потреби ринку праці, формування професійних інтересів, намірів та мотивацій особистості.

У даному контексті важливий звіт за 2023 рік, представлений на Всесвітньому економічному форумі, де містяться висновки проведеного опитування 803 компаній з 27 галузей, в яких працює понад 11,3 млн працівників, та представлені основні сучасні тенденції ринку праці: новий розподіл праці між людьми та машинами призведе до ліквідації 85 млн робочих місць у 15 галузях в усьому світі, але водночас очікується поява 97 млн нових робочих місць у різних сферах професійної діяльності (Future of jobs report, 2023).

Професійна діагностика – система психологічного вивчення особистості з метою виявлення індивідуально-типологічних характеристик людини та професійно значущих інтересів, якостей, здібностей, нахилів; визначення професійної придатності до певних професій; планування професійної діяльності та кар'єри (Заєць, Шевенко, 2022). У сучасній професійній діагностиці доцільно орієнтуватися на дослідження цілісної структури особистості. Сьогодні набувають особливого значення методики діагностики особистісних рис, пов'язаних з успішністю професійних видів діяльності.

Професійна консультація – це система спеціалізованих заходів із вивчення та оцінки індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей особистості з метою надання їй кваліфікованих рекомендацій щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування (Заєць, Ігнатович..., 2019).

Основні завдання сучасної професійної консультації такі: розуміння своїх можливостей та усвідомлення власної цінності; здатність до самостійного

свідомого професійного вибору; виявлення сильних рис особистості та спрямування на розвиток особистісно-професійних якостей; налаштування на активні та конструктивні дії у швидко змінних життєвих і професійних ситуаціях (Заєць, Шевенко, 2022). Сучасна профконсультація – вид профорієнтаційної роботи – спрямована на проблематику професійного самовизначення, професійного становлення і розвитку особистості в обраній професії.

Професійна переорієнтація – це об'єктивно обумовлений та особистісно усвідомлений процес переходу від однієї професійно-трудової діяльності до іншої з урахуванням набутого професійного досвіду (знань, умінь, навичок, професійних якостей), віку, стану здоров'я, психофізіологічних особливостей та соціально-економічних інтересів особистості.

Слід зазначити, що вже зараз, а також після війни, одне з головних місць в системі професійної орієнтації може посісти переорієнтація. Адже багато людей втратили роботу або вимушені змінити свою професійну діяльність на іншу. Саме тому профорієнтаційна діагностика і консультування – складники процесу переорієнтації – стають надзвичайно важливими й актуальними (Заєць, 2022).

Результати

Доцільно зауважити, що з розвитком технологій ринок праці суттєво змінюється. Роботи і комп'ютери натеper виконують деякі завдання краще за людей. Тому їх роль у повсякденному житті буде тільки зростати, оскільки світовий ринок технологій продовжує розвиватися вражаючими темпами.

За прогнозами науковців, через 15-20 років у світі загалом та Україні зокрема будуть затребувані зовсім нові спеціалісти, які не лише розбиратимуться у своїй галузі, а й матимуть крос-галузеву спеціалізацію. Тобто спеціаліст повинен опанувати низку навичок і знань, аби знайти роботу на перетині галузей. Тож якщо в майбутнього абітурієнта є кілька талантів, то слід подумати, чи зможе він / вона стати крос-галузевим спеціалістом (Заєць, 2024).

На Всесвітньому економічному форумі було представлено та опубліковано звіт «Про майбутнє робочих місць 2023» (травень, 2023). Експерти заходу підрахували, що для працівників, які залишаються на своїх посадах, частка основних навичок, що зміняться до 2025 року, становить 40%, а 50% усіх працівників потребуватимуть перекваліфікації (Future of jobs report, 2023).

Звідси, варто розглянути якості, навички та компетенції, що стають актуальними та будуть такими в майбутньому. Наприклад, у багатьох країнах цифрові навички і програмування впроваджені в освітню програму з раннього віку, навіть в дошкільних установах. На додаток до цифрових та технічних навичок, пов'язаних з розвитком сучасних технологій, надзвичайно важливими стануть soft skills – те, в чому роботи не можуть замінити людей.

Аналітики Всесвітнього економічного форуму виокремили 10 основних навичок за 4 групами (розв'язування проблем; самоменеджмент; робота з людьми; використання і розробка новітніх технологій), якими мають володіти фахівці через 5 років:

- Аналітичне мислення та інновації.
- Здатність активно й систематично вчитися.
- Вміння комплексно розв'язувати проблеми.
- Критичне мислення та аналіз.
- Креативність і оригінальність.
- Лідерство та соціальний вплив.
- Вміння користуватися технологіями.
- Технології дизайну та програмування.
- Стресостійкість і ментальна гнучкість.
- Вміння розв'язувати проблеми та генерувати ідеї (Future of jobs report, 2023).

Отже, на першому місці опинилися аналітичне мислення та інноваційність, на другому – активне навчання і навчальні стратегії. Навичка комплексного вирішення проблем, яка була лідером списку для 2015 та 2020 років, тепер на третьому місці. Традиційно важливими залишаються критичне мислення і аналіз, креативність, оригінальність, ініціативність. Цілковито новими у списку стали цифрові навички: використання, моніторинг і контроль технологій, технологічний дизайн та програмування; значущими будуть стійкість, опірність стресам і гнучкість; уміння взаємодіяти з іншими – лідерство та соціальний вплив.

Доречно підкреслити, що хоча аналітичні здібності залишаються на першому місці, креативність набуває дедалі більшого значення. У 2020-х рр. тих, хто основною навичкою вважав аналітичне мислення, було на 38% більше, ніж тих, хто робив ставку на творче мислення. Нині ця різниця становить лише 21%. Дослідники вважають, що за 5 років популярність аналітичного мислення впаде ще на 9%. У жодному питанні щодо навичок немає такої одностайності, як стосовно креативності у сфері послуг (84% компаній оцінили її дуже високо). Необхідно зазначити, що технологічна грамотність знаходиться на сьомому місці за важливістю, але вона є третьою навичкою (після аналітичного і творчого мислення) за швидкістю зростання значущості. Це пов'язано з неочікувано високими темпами впровадження нових технологій. Наприклад, прогнозують, що важливість цієї навички різко підвищиться в сільському господарстві та використанні природних ресурсів. Варто наголосити: спеціалісту, який займається професійною орієнтацією, доцільно розбиратися у вищезазначених сучасних тенденціях та використовувати їх у своїй роботі.

Крім того, експерти WEF вкотре дослідили вплив новітніх технологій на ринок праці та встановити, на які професії протягом наступних 5 років попит знизиться, а на які – збільшиться. Загалом попит знизиться у кількості 85 млн робочих місць. За прогнозами, можуть стати непотрібними такі фахівці: адміністративні й виконавчі секретарі, бухгалтери, аудиторі, банківські службовці, касири, діловоди, адміністратори, фахівці з охорони, продавці, технічні фахівці з введення даних, робочі працівники заводів, менеджери бізнес-сервісів, працівники відділів інформування та обслуговування клієнтів, операційні менеджери, механіки й авторемонтники, технічні працівники, відповідальні за облік пересування речей на складах тощо. Значний відтік кадрів

очікується у певних галузях, а саме: індустрія розваг, спорт, ЗМІ, транспортна галузь. А незначний відтік – на виробництві, у роздрібній та оптовій торгівлі.

Натомість зросте попит у кількості 97 млн робочих місць на таких позиціях: аналітики даних, спеціалісти зі штучного інтелекту та машинного навчання, спеціалісти великих даних, спеціалісти з цифрового маркетингу та стратегій, автоматизатори процесів, спеціалісти з розвитку бізнесу, фахівці цифрових трансформацій, аналітики інформаційної безпеки, розробники програмного забезпечення та додатків, системні інженери тощо (Заєць, 2024).

Хоча популярною залишається думка, що широке впровадження штучного інтелекту (ШІ) скасує робочі місця, роботодавці розраховують на переміщення людей на інші посади. Кількість місць від широкого застосування ШІ практично не зміниться.

Але з роботами й автоматизацією ситуація протилежна. Щільність робіт зросла майже вдвічі з 2018 року, досягнувши 126 робіт на 10 тис. працівників. Після повної модернізації всі виробничі завдання зможуть виконувати у п'ять разів менше працівників, ніж нині.

На освіту очікує масштабне зростання вакансій (приблизно на 10%), що дасть до 3 млн додаткових посад для викладачів закладів професійно-технічної освіти та університетів, наставників і тренерів.

Доцільно навести прогноз щодо актуальних сфер діяльності: цифрові платформи та програми; освіта; технології розробки; аналітика великих даних; інтернет речей; хмарні обчислення; шифрування і кібербезпека; програмування; електронна комерція та цифрова торгівля; штучний інтелект і великі дані; технології природокористування; технології пом'якшення наслідків зміни клімату; доповнена і віртуальна реальність; зберігання та генерування енергії; електричні й автономні транспортні засоби; роботизація; технології здоров'я та догляду; 3D і 4D друк, дизайн та моделювання; квантові обчислення; нанотехнології; технології захисту біорізноманіття; нові матеріали; біотехнології; криптовалюти; технології сільського господарства; супутникові служби та космічні польоти; крос-культурне управління; управління ресурсами; управління талантами; цифровий маркетинг тощо (Заєць, 2020).

За результатами аналізу актуальних публікацій на тему професій для відновлення України, можна виокремити такі пріоритетні сфери: безпека й оборонна промисловість; медичні послуги та охорона здоров'я; будівництво, архітектура та інфраструктура; агропромисловість і сільське господарство; ІТ і цифрові технології; енергетика; соціальні послуги та психологічна підтримка; роздрібна торгівля; транспорт і логістика; освіта й наука. Фахівцям, які займаються професійною орієнтацією, необхідно враховувати дані аспекти (Заєць, 2022).

Варто наголосити, що ці фактори і тенденції впливають на професійну орієнтацію та її складники. У сучасній професійній діагностиці необхідно приділяти увагу дослідженням оцінки цілісної індивідуальності, компоненти якої взаємодоповнюють і компенсують один одного, знаходяться в складній взаємодії

та розвитку, необхідно усвідомлювати зміни вимог до професійно важливих якостей працівників; слід орієнтуватися на актуальні, сучасні та затребувані у майбутньому професійні сфери і професії. Тож актуальним аспектом сучасної професійної діагностики є розробка методик з урахуванням світових змін та сучасних тенденцій на ринку праці (Заєць, 2023). Доцільно зазначити: у процесі сучасної професійної консультації вирішуються питання вибору життєвого і професійного шляху, розвиток професійних здібностей та компетенцій, входження в ринок праці, планування професійної кар'єри, психологічної підтримки працюючого населення, зміни професії, пошук роботи, організація праці – тайм-менеджмент, розвиток індивідуального стилю діяльності, підвищення працездатності (Заєць, 2021).

Тому вже зараз потрібно розуміти втрату пріоритету вибору однієї професії на все життя. Світ постійно змінюється і буде змінюватися, а людям доведеться підлаштовуватися під ці зміни. Вміння постійно вчитися – сьогодні надзвичайно актуальне, як і навички поєднувати, креативити, удосконалювати принципи своєї роботи. Звідси, рекомендувати за результатами професійної діагностики та консультації одну єдину професію, щонайменше, некоректно. Доцільно представити особистості комплексний та структурний варіант рекомендованих професійних сфер і професій, що може складатися з основних професійних сфер та професій, альтернативних варіантів і начасних професій майбутнього. Цей комплексний варіант буде актуальним і при зміні професійної діяльності особистості (Заєць, 2023).

Висновки

Отже, в умовах світових змін пришвидшилися процеси діджиталізації та автоматизації. Світ і ринки праці будуть змінюватися, однак незмінним лишиться попит на кваліфікованих фахівців, підготовлених за програмами, що відповідають сучасним вимогам індустрій.

Спеціалістам із професійної орієнтації у своїй діяльності потрібно спиратися на сучасні тенденції в умовах світових змін і на аспекти, що стануть провідними на ринку праці у найближчому майбутньому.

Підсумовуючи вищезазначене, варто наголосити на важливості сучасної комплексної професійної орієнтації, адже спеціаліст із професійної орієнтації – нагальна необхідність, оскільки питання усвідомленого професійного самовизначення, професійної самореалізації та самоствердження, розвитку професійних здібностей та компетенцій, планування професійної кар'єри, конкурентоспроможності особистості на ринку праці в умовах світових змін – актуальні аспекти сьогодення у нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єгорова, С.В., Ігнатович, О.М., Кобченко В.В. та ін. (2014). Професійна орієнтація: підручник. Імекс-ЛТД.
2. Заєць, І.В. (2022). Актуальність професійної орієнтації в умовах воєнного стану. *Сучасні проблеми підготовки вчителя: теорія і практика*. Матеріали

- звітної наук.-практ. конф. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України за 2021 рік (Київ), 63-66.
3. Заєць, І.В. (2024). Особливості вибору професії в умовах світових змі. «Мережева взаємодія Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та закладів освіти України і зарубіжжя. Матеріали звітної наук.-практ. конф. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України за 2023 рік (Київ), 80-82.
 4. Заєць, І.В. (2023). Особливості професійної діагностики в умовах світових змін. *Розвиток педагогічної науки і практики в умовах воєнного та повоєнного часу*. Матеріали звітної наук.-практ. конф. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України за 2022 рік (Київ), 181-184.
 5. Заєць, І.В. (2021). Професійна консультація як важлива складова діяльності майбутніх практичних психологів. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти*: зб. матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю, НУБіП України, 9-11.
 6. Заєць, І.В. (2020). Професійна орієнтація: актуальність в наш час та перспективи майбутнього. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті д-ра пед. наук, проф. Федоришина Бориса Олексійовича. ІПООД ім. Зязюна НАПН України, 45-50.
 7. Заєць, І.В., Ігнатович, О.М., Татаурова-Осика, Г.П., Шевенко, А.М. (2019). Кар'єрне консультування: практичний посібник. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України.
 8. Заєць, І.В., Шевенко, А.М. (2022). Науково-практичне забезпечення профдіагностичної і профконсультативної діяльності: методичні рекомендації. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 6-15.
 9. Future of jobs report (2023). World economic forum 2023.

REFERENCES:

1. Future of jobs report (2023). World economic forum 2023.
2. Yehorova, Ye.V., Ihnatovych, O.M., Kobchenko V.V. ta in. (2014). *Profesiina oriiantatsiia: pidruchnyk*. Imeks-LTD. [in Ukrainian]
3. Zaiets, I.V. (2022). Aktualnist profesiinoi oriiantatsii v umovakh voiennoho stanu. Suchasni problemy pidhotovky vchytelia: teoriia i praktyka. Materialy zvitnoi nauk.-prakt. konf. IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy za 2021 rik (Kyiv), 63-66. [in Ukrainian]
4. Zaiets, I.V. (2024). Osoblyvosti vyboru profesii v umovakh svitovykh zmi. «Merezheva vzaiemodiia Instytutu pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy ta zakladiv osvity Ukrainy i zarubizhzhia. Materialy zvitnoi nauk.-prakt. konf. IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy za 2023 rik (Kyiv), 80-82. [in Ukrainian]

5. Zaiets, I.V. (2023). Osoblyvosti profesiinoi diahnostyky v umovakh svitovykh zmin. Rozvytok pedahohichnoi nauky i praktyky v umovakh voiennoho ta povoiennoho chasu. Materialy zvitnoi nauk.-prakt. konf. IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy za 2022 rik (Kyiv), 181-184. [in Ukrainian]
6. Zaiets, I.V. (2021). Profesiina konsultatsiia yak vazhlyva skladova diialnosti maibutnikh praktychnykh psykholohiv. Teoretychni ta praktychni aspekty pidhotovky psykholohiv u zakladakh vyshchoi osvity: zb. materialiv Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru z mizhnarodnoiu uchastiu, NUBiP Ukrainy, 9-11. [in Ukrainian]
7. Zaiets, I.V. (2020). Profesiina oriientsiia: aktualnist v nash chas ta perspektyvy maibutnoho. Proforiientsiia: stan i perspektyvy rozvytku: zbirnyk materialiv Kh yuvileinykh Vseukrainskykh psykholoho-pedahohichnykh chytan, prysviachenykh pamiaty d-ra ped. nauk, prof. Fedoryshyna Borysa Oleksiiovycha. IPOOD im. Ziaziuna NAPN Ukrainy, 45-50. [in Ukrainian]
8. Zaiets, I.V., Ihnatovych, O.M., Tataurova-Osyka, H.P., Shevenko, A.M. (2019). Karierne konsultuvannia: praktychnyi posibnyk. IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]
9. Zaiets, I.V., Shevenko, A.M. (2022). Naukovo-praktychne zabezpechennia profdiahnostychnoi i profkonsultatyvnoi diialnosti: metodychni rekomendatsii. IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy, 6-15. [in Ukrainian]

Отримано редакцією / Received: 20.10.24

Прорецензовано / Revised: 28.10.24

Схвалено до друку / Accepted: 03.11.24